

Ereğli Demir Çelik Fabrikası (1960)

Demir-çelik, eski çağlarda yalnızca savunma amaçlı kullanılırken, zamanla yeni gelişmeler neticesinde toplumların da kendilerini geliştirmesiyle birlikte gündelik yaşamdaki ihtiyaçlar için de kullanılmaya başlanmıştır. Zaman içerisinde kullanım alanının yaygınlaşmasıyla birlikte toplumlar için önemi artmıştır. Demir-çelik dünyadaki tüm toplumlarda olduğu gibi Türkler içinde önem atfetmiştir. Türkler, Orta Asya'da öncelik olarak savunma amaçlı demiri işlemişlerdir. Türklerin Anadolu'ya göçleri ile birlikte demir işlemlerini Anadolu'ya getirmişlerdir. Süreç içerisinde Anadolu'da varlığını göstermiş olan Türk devletleri demir-çeliği savunma alanının yanında sosyal hayatın içerisinde de kullanmaya başlamışlardır. 18. yüzyılda Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin başlamasıyla birlikte demir-çelik, bir sanayi faaliyeti olarak toplumların hayatında yer almaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki siyasi varlığının hüküm sürmesiyle birlikte zaman içerisinde demir-çelik sanayinin ufak çaplıda olsa varlığı görülmüştür. Fakat dünya standartlarında bir demir-çelik sanayisi oluşturulamamıştır. Çünkü Osmanlı Devleti Sanayi Devrimi'nin yol açtığı teknik ilerlemeleri hayata geçirememiş, Avrupalı devletler gibi bu hususta büyük sıçrayışları yakalayamamıştır. Bu durum neticesinde 1914-1918 yılları arasında yaşanan I. Dünya Savaşı'nda (1914-1918) Osmanlı Devleti'nin demir-çelik sanayisinde olağan geri kalmışlığı kendini fazlasıyla hissettirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sonrasında devletin yönetici kadrosu, gerek ülke ekonomisine sağladığı katkı, gerekse uluslararası ekonomide ülkenin temsilinde önemli rol üstleneceği düşüncesiyle ülkede demir-çelik sanayinin kurulması ve gelişmesi için çabalamıştır. Ayrıca demir çelik sanayii lokomotif bir sektör olması sebebiyle bu sanayinin diğer sektörlerin varlığına da katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Türkiye'de demir çelik sanayi alanında atılan ilk adım, Atatürk'ün direktifleriyle İktisat Vekaleti tarafından Avusturyalı maden mühendisi Prof. Granig Türkiye'ye davet edilmesi olmuştur. Prof. Granig'in yapmış olduğu incelemelerin ardından alınmış olunan uzman görüş neticesinde 1928 yılında ilk demir çelik sanayinin temeli Karabük'te atılmıştır. Karabük'ün seçilmesinde, demiryolu ulaşımının olması, maden kömürü havzalarına yakın olması ile stratejik etkenler yer almaktadır. Karabük Demir Çelik Fabrikasının kuruluşunun gerçekleştirilmesinin ardından zaman içerisinde gelişen sanayilerle birlikte ülke içerisinde demir çelik gereksinimi artmıştır. Gereksinimlerin karşılanması hususunda ikinci bir demir çelik fabrikasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında daha çok ortaya çıkmıştır.

II. Dünya Savaşı yıllarında demir-çelik için duyulan ihtiyacın daha da artmış olmasından dolayı dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu, ikinci fabrikanın kurulması fikrini hükümetin gündemine almıştır. İkinci demir çelik fabrikasının Ereğli'de kurulması 1944 yılında hazırlanan kalkınma planında yer almıştır. Fabrika yeri olarak Ereğli'nin tercih edilmesinde ulaşım imkânlarının gelişmiş olması Ereğli'nin bir kömür merkezi olması, % 64 gibi dünya ortalamasının üstünde demir cevheri içeren bir madene sahip Divriği'ne yakınlığı ve su imkanlarının iyi olması etkili olmuştur. Hükümet planında yer almış olunan fabrikanın kurulması fikri her ne kadar yönetim tarafından kabul görmüş olsa da yetersiz bütçe nedeniyle ilerleme kaydedilememiştir. Fabrikanın kurulması için yeterli bütçenin içeride olmaması nedeniyle dışarıdan yardım alınmasına karar verilmiştir. Verilmiş olunan bu karar neticesinde Amerika'dan kredi talebi yapılmıştır. Ancak Amerika, Ereğli'de kurulması planlanan ikinci bir demir çelik fabrikasının gerekli olmadığı düşüncesiyle Türkiye'nin kredi talebine red vermiştir. Hükümet, gerekli finansal yardımın alınamamış olmasından dolayı ikinci fabrikanın kurulması fikrinden bir süreliğine vazgeçmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın son bulmasının ardından yeni dünya düzenindeki değişim rüzgarları Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Bu etki neticesinde Türkiye'nin iç ve dış siyasetinde değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimler 1946 yılında

Demokrat Parti'nin kurulmasına olanak sağlamıştır. Kuruluşu tamamlanmış olan yeni parti 1950 yılında yapılmış olunan genel seçimlerde %55,2 oy alarak iktidar partisi olarak Türk siyaset sahnesinde yerini almıştır. Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı olduğu yeni dönemde Adnan Menderes Başbakan olarak hükümeti kurmuştur. 1950 yılı itibariyle değişim yalnızca siyasal hayatta olmamıştır. Yeni yönetim önceki ekonomi politikalarından farklı bir anlayışa sahip olmuş ve ekonomideki değişim rüzgârı 1950 yılı itibariyle başlamıştır. Yeni değişim rüzgarında Amerikan etkisi ve yardımları etkili olmuştur. Yeni yönetim demir çelik sanayisine verilmesi gereken önemi göz önüne alarak bu hususta çalışmaları başlatmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Meclis kürsüsünden yapmış olduğu konuşmada demir çelik sanayisinin gerekliliğine vurgu yapmış ve devletin bu konudaki hassasiyetini dile getirmiştir. Konuya dair yürütülen çalışmalar neticesinde ikinci demir çelik fabrikasının kurulması 1959 yılında tekrar gündeme getirilmiştir. Demokrat Parti Hükümeti Türkiye'de ikinci bir demir-çelik fabrikasının kuruması için dış yardım alma kararı almıştır. Bu yardım için Amerikan Coppers Company Inc. adlı şirket ile görüşme planlanmıştır. Görüşme neticesinde şirket, gerekli ön incelemeleri yaparak hükümete detaylı bir rapor sunmuştur. Bu rapor doğrultusunda ikinci demir çelik fabrikasının kurulmasına karar verilmiştir. Fakat 1944 yılında olduğu gibi 1959 yılında da bu konu için bütçe sıkıntısı yaşanmıştır. Yaşanan bütçe sorununun çözümü için tekrar dış yardım alınması gündeme gelmiştir. Bu konu için de Amerika'dan gerekli para ve kredi desteğinin sağlanmasına karar verilmiş ve Amerika'ya gönderilmek üzere bir heyet belirlenmiştir. Amerika Kalkınma İkraz Fonu ile yapılacak olan görüşmelerde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni temsilen Hariciye Vekâleti Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri Hasan Esat Işık başkanlığında, Karabük Demir Çelik Fabrikaları Umum Müdürlüğü Cevat Süberk, Maliye Vekâleti Hazine Umum Müdürü Ekonomi Müşaviri Halit Işıl, Hariciye Vekâleti Milletlerarası Ekonomik İşleri Dairesi Umum Müdürü İkinci Şube Müdürü Rahmi Gümrükçüoğlu, Karabük Demir-Çelik Fabrikaları Umum Müdürlüğü Ticari ve Mali Müşavirlik Kemal Dikmen, İş Bankası Umum Müdürlüğü Muavini Bülent Osma, Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları Umum Müdürü Etüt ve Tesis Müdürü Veli Aytekin ve Müşavir Sıfatıyla Yüksek Mühendis Nezihe Rona görevlendirilmiştir. Görevlendirilen heyet Amerika'ya gönderilmiş ve gerekli temasları kurarak konuya dair görüşmelere başlamıştır. Yapılan görüşmelerde Türk heyeti fabrikanın açılması gerekliliğini dile getiren bir konuşma yapmıştır. Konuşmada, Karabük Demir Çelik tesisinin artık yurtiçi talepleri karşılayamaz hale gelmesinden dolayı, ülkedeki çelik üreticilerinin ihtiyaçlarını ithalat yoluyla sağlamak zorunda kalmalarından ötürü sorunlar yaşandığını ve ikinci fabrikanın zorunlu gerekliliği dile getirilmiştir. Yapılan yoğun görüşmelerin sonucunda Sümerbank Türkiye Demir Çelik İşletmeleri Genel Müdürü, Ankara Ticaret ve Sanayi Odası, Türkiye İş Bankası Anonim Şirketi ile Amerikan Coppers Associates firması bir araya gelerek kurucular mukavelesi ile gerekli sözleşmeleri tamamlamışlardır. Tamamlanan sözleşmelerin ardından 12 Şubat 1960 tarihinde taraflar arasında Kurucular Antlaşması imzalanmıştır. Böylece daha önce Amerika tarafından kuruluşuna red verilmiş olunan ikinci demir çelik fabrikasına bu defa onay verilmiştir. Bu onayın verilmesinde iki büyük etken vardır. Bunlardan ilki Türkiye'de olduğu gibi tüm dünyada yassı çeliğe duyulan ihtiyaçtır. Ayrıca Amerika, Türkiye'yi Rusya'ya kaptırmamak için talep edilen yardımlara destek sağlamaya özen göstermiştir.

Kurucular Antlaşmasının yapılmış olmasının hemen ardından 28 Şubat 1960'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları Türk Anonim şirketine dair 7462 sayılı kanun kabul edilmiştir. Bu Kanunu'nun birinci maddesine göre 21 Nisan 1960 tarihinde Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları Türk Anonim Şirketi adıyla bir şirket kurulmuştur. Kanunda, Ereğli Demir Çelik Fabrikaları Türk Anonim Şirketi unvanı altında, bu kanun ve hususi hukuk hükümlerine tabi olmak üzere bir anonim şirketinin kurulması için İcra Vekilleri heyetine yetki verilmiştir. Şirketin teşekkülündeki sermayesi 1.000.000 Türk Lirası olacak ve esas anlaşma ile tespit olunacak usul ve esaslar dairesince parça parça ihraç edilecek hisse senetleriyle nihai sermayesi 510.000.000 Türk lirasını bulmuş olacaktır. Fabrikanın

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki kanun ile kuruluşunun tamamlanmasının ardından Ereğli Demir Çelik Fabrikaları Türk Anonim Şirketinin kurucular anlaşmasını esas hükümleri gereğince kuruluşu İcra Vekilleri heyetince de onaylanmıştır. Bu karar sonrasında da 11 Mayıs 1960 tarihinde ERDEMİR'in kuruluşu resmen tescil edilmiştir. Fabrikanın kuruluş yeri olarak Ereğli'nin belirlenmesinde bazı etkenler etkili olmuştur. Bunlar, ulaşım olanaklarının gelişmiş olması, demiryolu ağının bulunması, demirin koklaşmaya elverişli ve yeterli miktarda maden kömürü olması, yakınından ana enerji şebekesinin geçmesi, iklim şartlarının uygunluğu, kolay işçi temini, su sıkıntısının olmaması, nakliye kolaylığı ve ucuzluğu bakımından fabrikanın sahilde ve bir liman civarında olması sayılabilir.

Fabrikanın kuruluşuna dair tüm süreçler tamamlanmış olmasına karşın fabrikanın açılış faaliyetleri ilerleyen zamana bırakılmıştır. Bunun nedeni de fabrikanın kurulmasında gerekli krediyi sağlayan Demokrat Parti Hükümeti'nin 27 Mayıs 1960 yılında askeri darbe sonucunda yönetimden el çektilmesidir. İktidar yönetimden el çektilmiş olsa da, iktidarın daha önce başlatmış olduğu projeler konusunda devamlılık sağlanması askeri hükümet tarafından uygun görülmüştür. Bu projeler içerisinde Ereğli Demir Çelik Fabrikası da yer almıştır. Bakanlar Kurulu, Ereğli'de kurulması düşünülen demir çelik fabrikalarının İktisadi Planlama Dairesi'nin incelemesi sonrasında neticeye bağlanmasına karar vermiştir. Yapılmış olunan incelemeler neticesine fabrikanın kurulmasının tamamlanması için finansman arayışı başlamıştır. Finansman için yine Kalkınma İkraz Fonu düşünülmüştür. Kalkınma İkraz Fonu temsilcileri ile yapılacak olan müzakerelerde Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini temsil etmek üzere 28.11.1960 tarih ve 5/585 sayılı kararname ile yeni bir heyet oluşturulmuştur. Belirlenmiş olunan heyetin yapmış olduğu müzakerelerin olumlu sonuçlanması üzerine fabrikanın kuruluşu ve kredi anlaşması için 16 kişiden oluşan Kalkınma ve İkraz Fonu heyeti Ankara'ya gelmiş ve 09.01.1961 tarihinde taraflar arasında anlaşma imzalanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne bağlı Kalkınma İkraz Fonu arasında, Zonguldak Ereğli'sinde tesis edilecek demir çelik fabrikaları ile ilgili olarak 09.01.1961'de imzalanmış bulunan anlaşmanın onaylanmasına dair kanun Kurucu Meclis tarafından 12.07.1961 tarihinde kanunla kabul etmiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde finansman sorununun çözümünün ardından fabrikanın temeli 1961 yılında atılmıştır. Temeli atılmış olunan Ereğli Demir Çelik Fabrikasının (Erdemir) inşaat ve montaj çalışmalarında kullanılmış olunan araç ve gereçlerin bir kısmı Avrupa'dan bir kısmı Amerika'dan getirilmiştir. Yapılan tesisin tüm yapım ve montaj işlerini Amerikan Morrison-Knudson şirketi, kazık ve temel işlerini, Foster Wheeler World Services şirketi üstlenmiştir. Kalan işler ise Türk müteahhitlerince yürütülmüştür. 1961-1965 yılları arasında tüm eksikleri tamamlanan fabrikanın 1965 yılının Mayıs ayında açılışı gerçekleştirilmiştir. Uluslararası rekabetin yassı çelik üreten tesislere dayattığı üretim şart ve standartlarına Ereğli Demir ve Çelik Fabrikasının da uyduğu görülmektedir. 1960 yılı sonrasında dünyada kurulan tüm yassı çelik üreten fabrikalar deniz kenarına kurulmuştur. Ereğli Demir ve Çelik Fabrikası da bir sahil kentine kurulmuştur.

Özel bir şirket olarak kurulan Ereğli Demir Çelik Fabrikalarının kurucu ortakları arasında Ankara Ticaret ve Sanayi Odası, Karabük Demir Çelik İşletmeleri, Coppers Associates (Coppers Company Inc, Westinghouse Electric Incl. Corp., Blaw Knox Company), Sümerbank ve Türkiye İş Bankası yer almıştır. 600 milyon Türk sermayesi ile kurulan fabrikanın % 51'i devlet tarafından, % 49 ise İş Bankası, Ankara Ticaret Odası ve Amerikan Coppers şirketi tarafından karşılanmıştır. Fabrika, ilk faaliyetine 470.000 bin ton ile başlamıştır. Kuruluş projesine dahil olan bazı tesisler de faaliyete geçmiştir. Bunlar çelikhane, yüksek fırın, manipülasyon sistemi, oksijen fabrikası, gemi boşaltma vinç, kok fabrikası, hammadde, kuvvet santrali ve soğuk haddehanelerdir. Üretim faaliyetlerine başlamış olan ERDEMİR, 1965 yılından itibaren üretim kapasitesini sürekli artırarak ülkenin demir çelik ihtiyacını büyük oranda karşılamıştır. Bunun yanında maliyet enerji tasarrufu çevre koruma teknoloji gibi alanlarda da önemli mesafeler kat etmiştir. 1976 yılında

devlet, ERDEMİR'i millileştirmek istemiştir. Bu hususta yapılmış olunan çalışmaları neticesinde Coppers'e ait olan hisseler Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası tarafından satın alınmıştır. 1965-2005 tarihine kadar devlet teşekkülünde üretim faaliyetleri devam eden ERDEMİR'in 27 Şubat 2006 tarihinden itibaren özelleştirilmiştir. ERDEMİR'in hisselerinin tamamı Oyak ve Ataer Holding tarafından devralınmıştır. ERDEMİR, 3 milyon ton ham çelik ve 5.3 milyon ton yassı mamul kapasitesi ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin en büyük demir çelik kuruluşu ve tek entegre yassı çelik üreticisidir. İkinci demir çelik fabrikası ülke ekonomisine katkılar sunmuştur. Bu katkılar, öncelik olarak ülkeye döviz tasarrufu ve döviz refahlığı sağlamıştır. Bölgede iş olanağı sunarak insanlara istihdam sağlanmıştır. Ülkede birçok yeni sanayinin doğmasını sağlayarak küçük sanayilerin gelişme imkânı sağlamıştır. Özellikle ulaşım alanında kullanılan araçların malzemelerinin elde edilmesi hususunda büyük destek sağlanmıştır.

Suna ALTAN

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BCA, 30.18.1.2.154.82.14

BCA, 30.18.1.2.157.31.10

BCA, 30.18.1.2154.91.6

Sürelî Yayınlar

TC. Resmî Gazete, Sayı:10445, No. 7462, 1.III.1960.

Telif ve Tetkik Eserler

AYTEKİN, Veli, "İkinci Demir ve Çelik Sanayii", **Bilimsel Madencilik Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, Yıl 1960, ss.14-25.

BORATAV, Korkut, **Türkiye'de Devletçilik**, İmge Kitabevi, İstanbul 2006.

CANKAYA, Mete, "Cumhuriyet Dönemi'nde Tarım Alet ve Makineleri Teknolojileri, Demir Çelik Üretim Teknolojileri ve Demir Yolu Teknolojilerine Kısa Bir Bakış", **Dört Öge**-Yıl: 1-Sayı: 3, Nisan 2013 ss.139-164.

ÇAVDAR, Tefik, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960**, İmge Kitabevi, İstanbul 2003.

İLHAN, Tekeli, **Sanayi Toplumu İçin Sanayi Yazıları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Birinci Basım, İstanbul 2010.

İNAN, Afet, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933. Raporlar Kısım I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972.

KAYNAR, Mete Kaan, "Türkiye'nin 1950'li Yılları Üzerine Bazı Notlar" **Türkiye'nin 1950'li Yılları Ed. Mete Kaan**, İletişim Yayınları, İstanbul 2020.

KEPENEK, Yakup, "Türkiye'nin Sanayileşme Süreçleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C VII, ss.1760-1774.

KILAVUZ, Nuran, "Demokrat Parti'nin Sanayileşme Anlayışı ve Uygulamalar: Şeker Fabrikaları, Dokuma Sanayileri, Çimento Fabrikaları, Demir-Çelik Fabrikası", **Ekev Akademi Dergisi**, Yıl: 26 Sayı: 89, Kış 2022, ss.195-210.

PAMUK, Şevket, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

ŞENİ, Nori, "Dünya Sanayi Haritasında Evrim Açısından Ereğli Demir-Çelik", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C VII**, İletişim Yayınları, ss.1774-1996.

TAKIM, Abdullah, **Türkiye'de Hükümetler ve Ekonomi Politikaları (1923-2019)**, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa 2019.

TÜRKER, Oğuzhan, "Türkiye'nin Demir-Çelik Endüstrisinin Rekabet Gücünün Değişimi (1989-2016)", **Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)** Yıl: 3, Sayı: 12, Aralık 2017, ss.54-77.

USLU, Ateş, "Çok Partili Hayata Dönüş Dönemi 1945-1950" **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat**, Yordam Kitabevi, İstanbul 2016.

YAŞAR, Okan, "Türk İmalat Sanayinde Lokomotif Bir Sektör: Demir Çelik Sanayi", **Marmara Coğrafya Dergisi**, Sayı: 20, Temmuz-2009, ss.42-78.

Yurt Ansiklopedisi, Cilt:10 Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982-83-84.

YURTOĞLU, Nadir, "Cumhuriyet Döneminin En Önemli Ağır Sanayi Hamlesi: Karabük Demir ve Çelik Fabrikası (1939-1960)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 2017; 33 (2) : 96 : ss.155-204.

23/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/eregli-demir-celik-fabrikasi-1960/?pdf=6135> adresinden erişilmiştir